Prof. dr *Duško Vejnović*, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i odgovorni urednik naučnih časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs*

Populizam i autokratija potiskuju političku kulturu u BiH

Problem u BiH, između ostalih je politička (ne)kultura, populizam, autokratija i neodgovornost.Politička kultura u najširem smislu podrazumijeva onaj dio opšte kulture jednog društva (ili njegovih dijelova) koji obuhvata sistem vrijednosti, uvjerenja, stavova, stilova, simbole, sklonosti i obrasce ponašanja u odnosu na politiku i politička pitanja, odnosno ona pitanja koja se odnose na opšte uslove zajedničkog života u jednom društvu (za naše prilike u Bosni i Hercegovini) i na izbor pravaca i ciljeva ukupnog društvenog razvoja. Politička kultura se, za razliku od ideologije, ne može spolja unositi u politički život, jer se ona razvija u dužim periodima učenja i usvajanja iskustava o političkoj sredini i pitanjima koja se u njoj razrješavaju. Stoga politička kultura, kao integralni dio strukture društva u Bosni i Hercegovini i kao jedna od njegovih dimenzija, preko sistema vrijednosti, stavova i obrazaca ponašanja posredno djeluje na tokove političkog života.

Jedno od upadljivih obilježja političko-kulturnih procesa na tlu Bosne i Hercegovine (posmatrano u širem istorijskom rasponu) jeste nerazvijenost duže i stabilnije demokratske tradicije, odnosno dvojstvo i protivrječnost između autoritarne i slobodarske (više narodne, nego građanske-demokratske) komponente u političko-kulturnim tokovima na tlu BiH. Ovo obilježje našeg istorijskog razvitka proizlazi iz činjenice da u Bosni i Hercegovini potiskivanje i smjenjivanje starih narodnih tradicija naprednijim civilizacijskim oblicima i preobražajima teče sporije i sa različitim teškoćama i protivrječnostima. Trajanje i obnavljanje uslova i prilika koje ometaju normalne socijalno-civilizacijske preobražaje, a često ugrožavaju i sam identitet i opstanak naroda, u odsustvu sopstvenih država ili drugih činilaca socijalne kohezije, čine da funkciju mobilizacije i ujedinjavanja preuzima upravo stara narodna, mitsko-slobodarska tradicija. Među činiocima koji, pored ovoga, dovode do blokade u civilizacijskom preobražaju i održavanju arhajskih tradicija, treba imati u vidu i politiku

osvajačkih imperija i njihove interese u održavanju osvojenih područja u stanjima nepovezanosti i zaostalosti. To doprinosi da vremena kasnijeg formiranja nacije zatiču balkanske narode u stanjima izrazite prevage naslijeđenih oblika agrarno-ruralne kulture i svijesti, sa stanovništvom koje živi u relativno zatvorenim krugovima različitih parohijalnih sredina i kulturnih lokaliteta (što je slučaj i u BiH), što i u daljem toku razvoja ostavlja dosta široke manevarske prostore političkom posredovanju i raznim oblicima manipulativne simboličke politike, od značaja za ponašanje i tradicionalne sklonosti naroda.

Stara narodno-slobodarska tradicija je, s jedne strane, krajnji izlaz i jedini oslonac održavanja jedinstva i slobodarskog otpora naroda, a s druge strane je logikom opštih civilizacijskih promjena i napretka osuđena na nestajanje kao činilac socijalne integracije. Njeno trajanje i prisustvo u osnovama političke kulture omogućuje legitimizaciju različitih oblika opresivne i regresivne politike (poziv na stare vrijednosti ove tradicije u novim socijalnim kontekstima), pa se ta tradicija javlja i kao polje mnogobrojnih naknadnih političkih mistifikacja i manipulacija, što je prisutno i u Bosni i Hercegovini. Upravo su pod arhajskim simbolima nekih tokova ove tradicije (kao „narodne“ i „nacionalne“) i mogli oživjeti neki krajnje regresivni oblici nacionalističke svijesti i pokreta koji su dovodili i dovode i do izliva tamnih i destruktivnih strana u tokove naših istorijsko-političkih zbivanja i raskola.[1]

Proučavanje ovih i drugih sličnih protivrječnosti u odnosima političke tradicije i savremenosti značajno je i za svestranije razumijevanje nekih novih stanja i oblika samolegitimacije nacionalističke svjesti i nacionalističkih konzervativnih i regresivnih strujanja koja oživljavaju u razdobljima dubljih društvenih i političkih promjena i potresa kakvi su bili i jesu u Bosni i Hercegovini. U osnovi, svi ovi vidovi oživljavanja i politizovanja nacionalne mitologije zajednički djeluju u pravcu stvaranja jedne izolovane i u kulturnom smislu, hermetičke zajednice. Orjentacija ka arhetipskim obrascima i pseudovrijednostima prošlosti, predstavlja regresivnu i u osnovi antikulturnu orjentaciju koja blokira realne mogućnosti i već otvorene puteve demokratskog preobražaja Bosne i Hercegovine.

Politička kultura, dijalog, tolerancija i demokratizacija, koja obuhvata raznovrsne tokove iskustava i tradicija, nije do sada bila neposredni predmet sistematskih i svestranijih istraživanja u Bosni i Hercegovini. Međutim, veoma je zanimljiv istraživački projekat pod nazivom „Promjene u strukturi jugoslovenskog društva“[2] koji je sproveden 1993, i u okviru koga je djelimično obrađena politička kultura. U ovom istraživanju, na operacionalnom nivou, slijedila su se Dalova i Olmondova određenja političke kulture, koja je shvataju kao mrežu individualnih orjentacija i stavova pripadnika jedne zajednice prema političkom sistemu.

Orjentacije prema političkoj kulturi, koje su ispitivane u ovom istraživanju, ukazale su na postojanje različitih raskoraka. Prihvatanje, odnosno odbacivanje stavova koji reprezentuju određene orjentacije prema političkoj kulturi (antipkuralizam, izolacionizam, „pozitivna sloboda“) pokazuju visoko usvajanje liberalne retorike u stavu koji se ne prepoznaje kao eksplicitno politički, ali, s istim intenzitetom i pristajanjem uz stavove koji su njegov politički antipod. Prvo je izraz samousaglašavanje sa proklamovanim javnim simbolima, dok je drugo realistička percepcija političke prakse. Orjentacija prema tipu političke kulture, koja bi bila reprezentativna za liberalnu vrijednosnu orjentaciju, operacionalizovana je kao implicitan iskaz o „pozitivnoj slobodi”, odnosno o potrebi konvergencije individualnih i grupnih interesa. Ovaj stav nastoji da izrazi otvorenost prema ugovoru, sporazumu, usaglašavanju, autonomiji, dijalogu i toleranciji različitosti. Iz tog ugla posmatrano, istraživanje pokazuje da dobijeni rezultati mogu biti ohrabrujući, jer ukazuju na latentno prisustvo sklonosti ka participativnoj političkoj kulturi. Stavovi koji reprezentuju holističku i tradicionalističku vrijednosnu orjentaciju su eksplicitno „negativno formulisani“, tako da na njihovo prihvatanje (uz konfliktni politički mentalitet) može bitno djelovati situacioni faktor, jer je istraživanje sprovedeno u vrijeme najveće društvene krize. Društvena kriza u Jugoslaviji ima puno sličnosti sa društvenom krizom u Bosni i Hercegovini, i zato prikazujemo ovo istraživanje.

Vrijednosne orjentacije u istraživanju su definisane na osnovu četiri tipa vrijednosnih obrazaca:

- način shvatanja socijalnog identiteta,
- modeli uspostavljanja socijalne integracije,
- karakterističnih osnova te integracije,
- odgovarajućeg oblika političke kulture.

Na osnovu toga određene su tri vrijednosne orjentacije:

- holizam,
- tradicionalizam,
- liberalizam.

Holizam, kao vrijednosnu orjentaciju karakteriše insistiranje na jedinstvu i, u skladu s tim, antiindividualizam i antiparlamentarizam (antidemokratska orjentacija) kao obilježje političke kulture. Osnova jedinstva je red i poredak zasnovan na čvrstoj hijerarhiji, koja podrazumijeva potčinjenost i pokornost prema višim nivoima vlasti. Na ekonomskom planu, holizam karakteriše vezanost za kolektivna prava, zasnovana na egalitarnoj ideologiji i moralnoj osudi ekonomskih nejednakosti.